

Dr. Sallay Ágnes<sup>1</sup> – Mikházi Zsuzsanna<sup>2</sup>

## Kistérségi zöldfelület-fejlesztés

A XXI. században világszerte, így Magyarországon is egyre többen élnek a városokban és ezzel párhuzamosan a falvak népessége folyamatosan lecsökkent. Ha a falvakat csoportokba próbáljuk sorolni három alapvetően különböző sorsú település típust figyelhetünk meg: a csökkenő népességű, jövő nélkülit, a stagnáló népességű, még kérdéses sorsút és a növekvő, fejlődő falvakat, ahol külső vagy belső hatásra pozitív folyamatok indultak meg. Sok esetben a beköltözők jelentik a falvak „megmentőit” hiszen az ő beköltözésük hatására a korábbi negatív demográfiai folyamatok (elváándorlás, elöregedés) megváltozhatnak, így újabb esélyt teremtve a továbbélésre. A „gyüttmentek” megjelenése a falvakban pozitív és negatív hatásokkal egyaránt jár: a demográfiai növekedés, a fiatalabb, képzettebb népesség megjelenése a fejlődés indikátora lehet, ugyanakkor az ismeretek és hagyományok hiánya sok esetben konfliktusok forrása lehet.

A legtöbb fejlődő faluban valamilyen hatás indukálta a pozitív változásokat: egy város közelsége, egy beruházás, vagy akár egyetlen aktív, lelkes ember is előidézheti a korábban kilátástalan sorsú település fejlődését. Amennyiben ez a belső változás megindul, ma már számos pályázati lehetőség segíti elő azt, hogy a település fejlődhessen. Számos esetben azonban koncepció hiányában nem arra kérnek a települések támogatást, ami a hosszú távú terveket, fejlődést elősegítheti, hanem arra pályáznak, amire pillanatnyi lehetőséget látnak. Ezért a koordinálatlan fejlesztések sok esetben hatástalanok maradnak, ad absurdum még rontják is a település helyzetét. A fejlődés irányát a települések a településfejlesztési koncepcióik kidolgozásakor tudják leghatásosabban meghatározni, hiszen ez alapozza meg a további tervezést, a településrendezési terveket is.

### 1. Egykori falvak és zöldfelületeik

A falvak képét, arculatát és a típusát alapvetően a földrajzi viszonyok és a gazdálkodási módok határozzák meg. A falvak többségében a lakóhelyek és a termelőhelyek elkülönülnek egymástól. A lakóhely (=belsőség) viszonylag kevés utcából áll és egyszerű szerkezetű, a házak földszintesek és a XX. század előtt a tájra jellemző természetes anyagokból készültek.

A házak és szabad terek kialakulásában a fő szervező erőt a **templom** és annak elhelyezkedése jelentette. A templom körül legtöbbször tér keletkezett, amely a fórum szerepét is betöltötte. A különleges szerepű közösségi zöldterületek településképet befolyásoló hatását a **temető**k példáján lehet szemléltetni. A temető általában a település egyik kiemelkedő helyét foglalja el. Kezdetben a templom mellett volt (*cinterem*), majd a XVI–XVII. században megkezdődött a temetők falun kívülre, a falu szélére telepítése. A temetőket árokkal, sövényvel, kerítéssel vették körül, hogy védjék a kóbor állatoktól. Vannak fa nélküli és fákkal sűrűn beültetett temetők, a középkorban gyakran gyümölcsfák álltak a sírok között.

<sup>1</sup> Dr. Sallay Ágnes *Budapesti Corvinus Egyetem, Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék Budapest,*  
E-mail: agnes.sallay@uni-corvinus.hu

<sup>2</sup> Mikházi Zsuzsanna *Budapesti Corvinus Egyetem, Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék, Budapest,*  
E-mail: zsuzsanna.mikhazi@uni-corvinus.hu

Az **utcakép** az épületek, a kerítések, a kapuk és a fák együttese. Magában hordozza a falu múltját, táji és népi hovatarozását, a településre jellemző telekrendet és a hatósági szabályozások eredményességét vagy eredménytelenségét. Az utcakép tájformáló és építészeti produkció. A XX. század második felében a rendezettnek mondható falvakban az utca közepén halad a kocsút. Az utca két szélén járda húzódik. Az árok és a járda, illetve a kocsút és a járda közé legtöbbször fasort ültettek. Az utca fainak fajtája pl. meggyfa, szilvafa jellemző lehet az illető falura. A fák tövében sok helyen a lakosok körbekerített virágágyásokat gondozhatnak. A települési összkép alakulásában fontos szerepet kaptak az újkori külső **vásárterek**, amelyeknek helyét általában a falvak szélén mérték ki. A vásárterek kialakítását a falusi vásártartási jog XIX – XX. századi kiszélesedése idézte elő. Általában nagy gyepes közterületek. Lehetnek fátlanok vagy ritka fasorokkal beültetettek. Legtöbbször árok vagy kerítés húzódik körülöttük.

A falvakat kezdetben bekerítették, ezekről a **falukerítésről** maradtak fönn adatok. Tövises élősövényből, fonott sövényből vagy karókból készült. A XX. század első felében már útjában álltak a megnövekedett közúti forgalomnak. A telekhatárok tudatosításában és megőrzésében a telekkönyvezés bevezetése előtt fontos szerepet töltöttek be a különféle határjelek: árkok, barázdák, források, kutak, élővizek, megjelölt élőfák, dombok, halmok, földkupacok, bálványkövek, faragott faszobrok, „képes fák”, feliratos határkövek, melyeknek tájképfomáló hatásuk is van (PALÁDI-KOVÁCS A.1988–2002).

## 2. Faluromboló történelem

A falvak életére több esemény is hatást gyakorolt, melyek közvetve vagy közvetlenül a településképből is változásokat eredményeztek. A földreform (1945) hatást gyakorolt a településhálózatra és az agrártársadalom szerkezetére. Következtében módosultak a falvak társadalmi típusai, belső migrációt és tanyásodási hullámot váltott ki. Ugyanebben az időben szintén a lakosság összetételére gyakoroltak hatást a kitelepítések és a kényszerű lakosságcsere. A politika a társadalmi és vagyoni különbségek kiegyenlítését tűzte ki célul, melynek következménye a területi kiegyenlítés, a regionális különbségek mérséklésére való törekvés. A „vidéki ipartelepítést” a szükséges infrastruktúra megteremtése nélkül végezték. A falvakban kedvezőtlenek voltak a lakásépítési feltételek, az infrastruktúra fejlesztése ide már nem jutott el, melynek eredménye a falvak leértékelődése és a lakosság elvándorlása volt.

Építészeti és településképi szempontból is érzékelhető a változás: „szétverték” a falu szellemi és fizikai közepét, lapostetejű úgynevezett városias jellegű ABC-vel, áruházakkal, művelődési házakkal és egyéb "fontos" közintézményekkel telepítették be, ezzel szinte mindenütt sikerült megbontani a falu korábbi élő struktúráját (BELUSZKY P. 2003).

## 3. A falvak helyzete, jövője

A XX. század utolsó évtizedeiben jelent meg a fenntarthatóság gondolata, mely azóta minden ágazati politikába integrálódott: nap mint nap hallani fenntartható agrár politikáról, fenntartható mezőgazdaságról és ennek mintájára megjelent a fenntartható, élhető települések gondolata is. Mikor nevezhetünk egy települést élhetőnek? „Az a település élhető, fenntartható, amelyik folyamatosan likvid, határában fenntartható agrártevékenység folyik, ehhez kapcsolódó feldolgozó- és kereskedelmi rendszerrel, a jövedelmi körülmények kielégítik a lakosság szociális, oktatási, kulturális, művelődési igényeit, s élnek az elektronika nyújtotta lehetőségekkel.” (<http://www.mtatk.hu/pdf/munkacsop03.pdf>) A definícióból világosan kiderül, hogy az élhető településeknek számos gazdasági, társadalmi és környezeti

elvárásnak kell megfelelniük, melyek közé a települések megfelelő zöldfelületi ellátottsága is magától értetődően beletartozik.

Amikor megérkezünk egy településre, az első benyomást alapvetően a rendezettség/rendezetlenség teszi ránk. Ez egyaránt vonatkozik a kül- és belterületekre. Ha a külső részek elhanyagoltak, parlagon hagyottak, hiába van muskátli a házak ablakaiban az embernek valahogy mégis rossz érzése támad. Ezt felismerve egyre több település érzi fontosnak azt, hogy rendezze a területét, még akkor is, ha nem a turisztikai fejlesztést tűzték zászlójukra. Ennek jó példája a „Virágos Magyarország” mozgalom, melyben évről évre egyre több település vesz részt.

Az élhető településhez hozzá tartozik a megfelelő környezeti állapot kialakítása is. A legfontosabb és legújabb probléma az egyre nagyobb mennyiségben keletkező hulladék elhelyezése, ártalmatlanítása. A fogyasztási szokások megváltozása manapság már a falvakban is komoly problémákat okoz a hulladékok vonatkozásában. A korábban falvakban alkalmazott hulladékkezelés (újrahasználat, komposztálás, a maradék hulladékok patakpartra hordása) a műanyag hulladékok esetében nem nyújtanak megoldást: a háztartásokban csak korlátozott mennyiségű műanyagpalackot, zacskót tudnak hasznosítani és ezeket a hulladékokat a „föld sem emészti meg”. A hulladékok szervezett összegyűjtése bár önkormányzati feladat, ennek gyakran igen magas költségeit sok helyen a lakosság nem tudja vállalni. A mindent ellepő hulladék levegő-, talaj-, talajvízszennyezést okoz.

Ugyancsak komoly probléma falvainkban a szennyvíz, illetve annak ártalmatlanításának hiánya. Ez a probléma is az utóbbi évtizedek megváltozott viszonyai között „keletkezett”. Korábban a háztartásokban sokkal kevesebb vizet használtak és mivel a keletkezett szennyvíz nem tartalmazott csak kisebb mennyiségben vegyszereket, azt hasznosították sok esetben öntözésre. A vezetékes ivóvíz megjelenése felborította a korábban évszázadokon át jól működő rendszert: a háztartásokban a korábban víztakarékos megoldásokat felváltotta a víz pazarlása. Mivel a csatornahálózat kiépítése és a szennyvíztisztítás nem követte automatikusan az ivóvíz bevezetését, sok faluban még ma is az összes keletkező szennyvíz a talajt, talajvizet szennyezi.

A legtöbb faluban, mivel a fűtést az elmúlt évtizedek gázhálózat-fejlesztései miatt az esetek/házak többségében gázzal oldják meg, a levegő minősége megfelelő, a szennyezést leginkább a közlekedés és a mezőgazdasági területekről származó por jelenti. Amennyiben a településen belül, vagy a külterületeken jelentős területek parlagon maradnak, nem elhanyagolható a pollenszennyezettség, amely az arra érzékeny embereknél allergiás reakciókat válthat ki.

#### **4. Esettanulmány: Alsómocsoládi Körjegyzőség településeinek zöldfelületi fejlesztése**

2008. január 1-jén alakult meg az Alsómocsoládi Körjegyzőség, öt település (Alsómocsolád, Gerényes, Kisvaszar, Köblény, Szalatnak) összefogásával (*1. ábra*). A települések a Dél-Dunántúli Régióban, Baranya megyében, a Mecsek északi lábánál helyezkednek el. Két kistérségbe tartoznak: a sásdiba (Alsómocsolád, Gerényes, Kisvaszar) és a komlóiba (Köblény, Szalatnak). A települések népességi és területi adatait az *1. táblázat* szemlélteti. A BCE-TK-Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszékével Dicső László, Alsómocsolád polgármestere vette fel a kapcsolatot 2007. év végén. Hallgatói munka keretében végeztük a települések felmérését, majd minden egyes településre elkészítettünk egy tájrendezési és idegenforgalmi tanulmányt, melyet a tavaszi gyakorlatok folyamán kiegészítettünk zöldfelületi arculattervekkel. A tervezés célja az volt, hogy olyan tervek készüljenek, melyek megvalósulása esetén kedvezőbb lesz a településkép, javulnak a

zöldfelületek mind mennyiségi, mind minőségi vonatkozásban, és hosszútávon ez a megújuló településkép hozzájárul a turisztikai vonzerő növekedéséhez is.

1. táblázat. Az Alsómocsoládi Körjegyzőség településeinek népességi és területi adatai (Forrás: A Magyar Köztársaság Helységnévkönyve/2 A helységek részletes adatai/2.3 Baranya megye 2006. január 1. ([http://www.nepszamlalas.hu/hun/egyeb/hnk2006/tablak/load2\\_2\\_03.html](http://www.nepszamlalas.hu/hun/egyeb/hnk2006/tablak/load2_2_03.html)))

Település neve	Terület (hektár) 2006. január 1.	Lakónépesség 2005. január 1.	Lakások száma 2005. január 1.
<i>Alsómocsolád</i>	1300	327	142
<i>Gerényes</i>	1234	256	98
<i>Kisvaszar</i>	2035	348	107
<i>Köblény</i>	804	283	104
<i>Szalatnak</i>	1028	392	171



1. ábra. Légifelvétel a települések elhelyezkedéséről (Forrás: Google Earth)

#### 4.1. A zöldfelületi rendszer tervezésére vonatkozó általános és település-specifikus elvek

Egy település arculatának tervezésekor nagy jelentőséget kell tulajdonítani a zöldfelületek esztétikus kialakításának. Kedvező tájképi és tájökölógiai-településökölógiai hatásaik mellett fontos szociológiai szerepet is betöltenek. Tervezésükkor az esztétikus kialakítás és a használhatóság egyaránt kiemelkedő jelentőségű. Ugyanakkor figyelembe kell venni a település természeti és táji adottságait, mely fontos szerepet játszik a megfelelő növényállomány kiválasztásában.

#### 4.2. Javaslatok, vázlatrtervek

A javaslatok kidolgozásának célja, hogy vázlatrtervekkel és műleírással járjon hozzá a települések zöldfelületi fejlesztéséhez, a települések általunk kiválasztott zöldfelületeinek

fejlesztésére alternatívákat mutassunk be. Mi ehhez az alaprajzi tervezés és a látványtervek (elsősorban fotómanipuláció) készítését választottuk eszközül a leglátványosabb szemléltetés érdekében. A zöldfelületi egységek, melyeket kiválasztottunk településenként eltérő jellegűek és nagyságúak. A választás szempontjai:

- Közösségi terület legyen, nem választottunk magánkézből lévőket.
- A településképben és a zöldfelületi rendszerben betöltött szerepe kiemelkedő.
- Esetenként a tervezés a hiányzó elemek kialakítására vonatkozik.
- Hozzájárul a terv a feltárt tájhasználati konfliktusok feloldásához.

Minden kiválasztott területre három-három változatban készültek el a javaslatok. Ezek közül településenként csak egy-egy példát mutatunk be.

#### *Alsómocsolád: Kálváriadomb rendezése*

A Kálvária vallási jelentősége mellett egyedi zöldfelületi elem. A község felől emelkedő terepen, gabonátáblák közt vezet fel a Kálváriához a 80 m hosszúságú út. Felérve gyümölcs és szőlőművelésű területeket is láthatunk. Az északi stációkat rézsű választja el a gyümölcsfáktól, a déli oldalon drótkerítés húzódik a stációk mellett, lehatárolva a szőlőtőkét. Mindkét részen 1,5–2 méteres az a gyepes sáv a stációk és szomszédos területhasználatok között, mely határoló növényzet ültetésére alkalmas lehet. A keresztutat 14 stáció jelképezi, a tetőponton lévő keresztet két tuja takarja. A kereszt mögött található egy funkció nélküli tér. Ez jól használható pihenőhely kialakítására. A terv előnye: a növénykiültetés illeszkedik a kálvária emelkedett hangulatához, a kálvária tetejének rendezetlensége megszűnik, a növénykiültetés esztétikus, mégsem túlzó, az árnyas padok kellemes időtöltést biztosítanak a kálváriához érkezők részére.

#### *Gerényes: A Polgármesteri Hivatal melletti tér rendezése.*

A település központi részén található a Polgármesteri Hivatal melletti tér. A téren helyezkedik el az egykori Evangélikus templom emlékműve, illetve a térség településeinek egységesen megjelenő Életfa szimbólum. A tér magasabban fekszik az utcánál. Jelenleg kétoldali fasor jelenik meg, a Hivatal felé eső fasort platán (*Platanus hybrida*) alkotja idős állományával. A területet másik oldalát kőrisek (*Fraxinus*) határolják fiatal állományukkal. A tervezés során parkoló került kialakításra a lakossági igényeket figyelembe véve. A terv előnyei: esztétikailag előnyös változások érhetőek el, a zöldfelületek nőnek és változatosabbá válnak, a jelenleg kihasználatlan területek funkcióhoz jutnak, a gépjárművek a kijelölt helyen várakoznak, megfelelő környezet alakul ki az emlékművek körül.

#### *Kisvaszar: Bágyani utcában szabadidős- és játszótér kialakítása*

Kisvaszar hajdani történeti területein ma szociális lakások állnak. A házak csupán néhány éve épültek, állapotuk és környezetük állapota azonban lehangelő. Az önkormányzat kérésére a ma használatlanul álló önkormányzati tulajdonú területen játszótér kialakítására készült terv. A település fiatalok lakossága leginkább ezen a területen koncentrálódik, így a területválasztás értelemszerű. A tervezés során elsődlegesen egy korszerű, modern, a gyermekek igényeit kielégítő, tartós és biztonságos játszótér kialakítása volt a fő szempont.

#### *Köblény: A Kossuth utcai fasor terve*

Köblény fő közlekedési útvonalán hiányos fasor található. A faállomány fajtájában nem egységes, útsorfának alkalmatlan fajok is találhatóak benne (például a *Populus × canadensis* – kanadai nyár, melynek ágai balesetveszélyesek, rendszeres ápolást igényel, a *Prunus cerasus* – meggy, ami kiváló utcai sorfa). A további fák fajainak kiválasztása nem történhet véletlenszerűen, mert különleges igényeknek kell megfelelniük (nem nőhetnek túl nagyra, nehogy az elektromos vezetékeket akadályozzák). A terv a már meglévő fasor kiegészítésére

és egységesítésére irányul. Az utcában és a faluban sok helyen fellelhető fafajta, a meggyfa (*Prunus cerasus*) telepítését javasoljuk. Egyszerűségével és kisméretű lombkoronájával alkalmas a szűkebb utcák fásítására is. Az önkormányzattal szembeni teresedésre a már meglévő fenyők (*Picea omorika*) megtartását és továbbiak ültetését javasoltuk. Kialakításánál, szükséges a járműforgalomtól kiemelt szegéllyel való elválasztása. A terv előnyei: honos növények használata és terjesztése, viszonylag könnyen beszerezhető fajok alkalmazása, melyek illenek a falusias településképbe, egyszerűség a kialakításnál, nem igényel nagy fenntartási munkát.

*Szalatnak: A vasútállomás és környezetének rendezése.*

A Kárász felől érkező útra merőlegesen helyezkedik el a vasútállomás. A faluba érkezők a pincesor után ezzel az összefüggő zöldfelülettel találkoznak az út jobb oldalán. A vasúti sínek mellett zúzott kővel borított peron húzódik. A peronon három pad, hulladékgyűjtő és közvilágítás található a vasúti berendezések mellett. Távolodva egy nagy átmérőjű kör alakú sziklakert kapott helyet, és mögötte egy fából készült irányjelző tábla. A tábla és a peron között elnyúló téren két közönséges vadkörtefa (*Pyrus pyraeaster*) nyújt árnyékot. A talajt csak itt-ott borítja fű vagy gyomnövény. A növényállomány részét képezi a peron melletti két tő kerti pálmaliliom (*Yucca filamentosa*) és a közöttük kialakított kövekkel körberakott egynyári virágágy, melynek növényvilága nem sokrétű. A vasútállomás területe az út túl oldalán is folytatódik, ahol szintén padok, közvilágítás és Szalatnak település táblája található. A javaslat elemei: térhatároló növénykiültetés a zöldfelület és a Fankel Leo út között, a várakozó utasok igényeit kiszolgáló térkialakítás, esztétikus vonalvezetés növénykiültetés alakításával, a gyalogosforgalom számára kiépített útburkolat a peronig, meglévő sziklakert növényvilágának gazdagítása. A terv előnyei: a biológiailag aktív felület növelése, az esztétikus és egészséges növények megtartása (költségmegtakarítással jár), a növényállomány változatosságának növelése, rendezett és harmonikus téralakítás, a növényállomány színteztettségének kialakítása (fa, cserje, lágyszárúak).

## 5. Várható eredmények

A zöldfelületek tervezésével megoldható jelentősebb feladatok a következők:

- Az egységes településkép (építészetben, téralakításban és növényalkalmazásban) hozzájárul a helyi lakosság életkörülményeinek (fizikai és pszichikai értelemben vett) javításához. Hosszú távon pedig turisztikai vonzerő potenciállá válhat.
- Törekedni kell a leggazdaságosabb megoldásra: ilyen gazdasági és társadalmi adottságú települések esetében a viszonylag olcsón kivitelezhető és minimális ráfordítással (mind anyagi, mind szakmai értelemben) fenntartható zöldfelületek kialakítására kell törekedni. Ezek tapasztalatainak, valamint később az igények növekedésének hatására lehet a „nagyvonalú” tervezési eszköztárat alkalmazni.
- A tervezésnél számolni kell azzal, hogy a zöldfelületi rendszer a későbbiek során a szükségleteknek megfelelően átalakítható, fejleszthető legyen.
- Fontos szempont, hogy a zöldfelületi területek megközelítése biztosítva legyen, a gyalogos, a kerékpáros, valamint a kiszolgáló gépkocsi forgalom számára egyaránt. A tervezésnél és a megvalósításnál fő szempont a zöldfelületek funkciójának megfelelő kialakítása és a kertépítészeti berendezések megléte, ezáltal a zöldfelületeken való tartózkodás iránti vonzóvá tétele.

A megfelelő minőségű és mennyiségű zöldfelület kialakítása a településeken igen fontos kérdés és elősegítheti az egységes településkép kialakulását, azonban, mint az az általunk vizsgált kistérségben is bebizonyosodott nem „csodafegyver”, nem alkalmas közvetlenül a

település összes problémájának megoldására. Mindenképpen elmondható azonban, hogy jó eszköz arra, hogy megerősítse a falvakon belüli és a falvak közötti együttműködést, ami megalapozhatja a jövőbeni fejlődést.

### Irodalom

- BELUSZKY P. (2003) Magyarország településföldrajza. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 470. p.
- PALÁDI-KOVÁCS A. (a szerkesztőbizottság vezetője) (1988-2002) MAGYAR NÉPRAJZ nyolc kötetben, IV. kötet: Életmód. Akadémiai Kiadó, Budapest (<http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/04/7.html>)
- A Magyar Köztársaság Helységnévkönyve/2 A helységek részletes adatai/2.3 Baranya megye 2006. január 1. ([http://www.nepszamlalas.hu/hun/egyeb/hnk2006/tablak/load2\\_2\\_03.html](http://www.nepszamlalas.hu/hun/egyeb/hnk2006/tablak/load2_2_03.html))
- <http://www.mtatk.hu/pdf/munkacsop03.pdf>
- Google Earth